Il-GORBOĠ

Karmenu Pace

Xi kultant, f'kull ilsien mitkellem, ikun hemm xi kliem li t-tifsira tiegħu tvarja minn imkien għall-ieħor u minn raħal għall-ieħor. Hekk, ngħidu aħna, il-kelma GORBOĠ tfisser post taħt xi indana taraġ, jew f'xi rokna fil-bitħa, fejn wieħed jista' jrabbi xi fenka (hekk jifhmuha s-Siġġiewi u Ħaż-Żebbuġ). Għal oħrajn tfisser kamra qrib ir-razzett fejn wieħed irabbi xi majjal (il-Wardija). Patri Mikiel Fsadni O.P. fil-ktieb tiegħu *Il-Girna*, jfisser il-kelma *gorboġ* bħala kamra miżjuda ma' xi girna, jew ħdejha, biex dak li jkun ikollu aktar wisa' – ngħidu aħna fejn isajjar. Għal xi nassaba, l-gorboġ ifisser dik il-kmajra, parti mill-kumpless tan-nassaba, li tkun biswit id-dura fejn ikunu bilqiegħda. F'din il-kmajra jżommu l-gabjuni, xi ftit ikel, u jkunu jistgħu jiskennu fiha f'każ ta' xi ħalba xita.

Ħafna nies ilissnu l-espressjoni: "dak jgħix f'daqsxejn ta' gorboġ", u jkunu jridu jfissru li wieħed ikun jgħix f'dar ċkejkna ħafna. Aquilina u Serracino Inglott fid-dizzjunarji tagħhom jagħtu l-kelma gorboġ bħala kmajra fejn irabbu l-fniek jew il-ħnieżer, jew inkella bħala daqsxejn ta' kamra żgħira x'aktarx mitluqa u żdingata. Il-kelma *gorboġ* għandha l-plural *griebeġ*, u d-diminuttiv *grejbeġ*.

Jien kont dejjem nistaqsi lil nnifsi: għaliex fin-naħa ta' fuq ta' Malta hemm tant giren, imma n-naħa t'isfel ma ssibhomx? Jekk il-bdiewa tan-naħa ta' fuq (Il-Mellieħa, l-Imġarr, iċ-Ċirkewwa, eċċ.) ħassew il-ħtieġa li jibnu girna biex jistkennu, jistrieħu, jew jerfgħu xi ħaġa fiha, il-bdiewa tan-naħa t'isfel (is-Siġġiewi, l-Qrendi, ż-Żurrieq, l-Imqabba, il-Gudja, Ħal-Għaxaq, Birżebbuġa, eċċ.) ma kellhomx l-istess ħtiġiet? Mela għala ma nsibux giren in-naħa tan-Nofsinhar ta' Malta?

Jien naħseb li t-tweġiba bdejt insibha waqt it-tiftix li bdejt nagħmel dwar il-*gorboġ* fl-inħawi tal-Qrendi. Jekk issaqsi lill-bdiewa tal-Qrendi x'jifhmu bil-kelma *gorboġ*, tweġibha waħda toħroġ minn fomm kulħadd: "Il-girbiċ hu bħal kamra żgħajra u baxxa magħmula mis-sejjieħ biex il-bidwej jistkenn ftit fijhe". Lanqas qatt ma jgħaddi minn ras xi ħadd mill-Qrendi li l-kelma *gorboġ* għandha xi tifsira oħra. It-tifsira li tajt hawn fuq trabbejna fiha, qiegħda f'ħalqna, u għalina tinħass minn ewl id-dinja. Imma f'irħula oħra l-kelma *gorboġ* għandha tifsiriet diversi. Jien nixtieq nitkellem biss fuq it-tifsira tal-Qrendin, u dawk li jifhmuha bħalna. Għalina l-*gorboġ* hu daqsxejn ta' kmajra fl-għelieqi, mibnija bil-ġebel tas-sejjieħ, li fiha l-bidwi jista' jistkenn mix-xemx u x-xita.

Fit-tiftix tiegħi f'din l-aħħar sena sibt madwar 100 gorboġ imxerrdin f'dawn l-imkejjen: Il-Qrendi, l-Imqabba, ż-Żurrieq, Bubaqra, Ħal-Far, Ħal Luqa, l-Gudja, Ħal Għaxaq, Birżebbuġa, s-Siġġiewi, Ħal-Qormi, r-Rabat, u Ħad-Dingli. F'Għawdex: San Dimitri, n-Nadur,, u l-Qala. Hemm postijiet li għadni ma mortx: Ħaż-Żabbar, Ħal Safi, l-Mosta, u f'Għawdex: Ta' Sannat, San Lawrenz, u postijiet oħra. Minn dan it-tagħrif li ġbart nista' nasal għal xi konklużjonijiet:

X'inhuma l-karatteristiċi ta' gorboġ? Gorboġ huwa binja fl-għelieqi. Fil-binja huwa sempliċi u kull wieħed hu uniku. Ikun mibni bil-ġebel tas-sejjieħ u ġeneralment ikollu daħla baxxa, bejn wieħed u ieħor xi metru. Il-ħitan tiegħu jkunu mtelgħin dritti. Is-saqaf ikun magħmul mill-qxur tal-blat, jew inkella minn xorok maħduma. Ħafna drabi jkollu wkoll toqba li sservi kemm għall-arja, u kemm biex wieħed jiftaqad jew jgħasses minnha. Fil-fatt hemm griebeġ li jissejħu "tal-erbat irjieħ" għax ikollhom "tawwala" ma kull ġenb. Din it-toqba fil-ħajt tissejjaħ tawwala (Ħal Għaxaq), l-għassiesa (l-Qrendi), s-sejjieħa (ż-Żurrieq), jew in-nemmiesa (s-Siġġiewi). Il-gorboġ qatt ma jkollu bieb jingħalaq imma biss daħla li titgħatta b'xi xkora. Qatt ma jkollu miżieb (sibt wieħed biss – f'Tal-Qortin, Bubaqra). Fil-biċċa l-kbira, s-saqaf fuq barra jkun miksi b'taħlita ta' ħamrija u żrar, jew ġebel irqiq, li mbagħad, bil-ħaxix li jikber fuqu, ma jħallix l-ilma tax-xita jinfed għal ġewwa. Għalkemm minn barra ħafna drabi l-gorboġ jidher ikkupplat, minħabba din il-kisja li għadni kemm semmejt, minn ġewwa, s-saqaf ikun dejjem ċatt. Jekk (minn gewwa) s-saqaf ikun imtarraġ, jew imkilleb bl-irtalli, allura dik tkun girna, mhux gorboġ. Ħafna griebeġ issibhom mibnija direttament fuq il-blat, mingħajr il-ħtieġa ta' pedamenti, u ġeneralment huma magħmulin baxxi: mhux aktar minn ħames piedi għoli.

L-Għan ewlieni tal-gorboġ hu dak li jipprovdi kenn temporanju lill-bidwi li

Gorboġ "maqrut", mibni fil-fond ta' żewġ ħitan, il-faċċata tiegħu mqammra u thares lejn in-Nofsinhar. Imsaqqaf b'erba' xorok li jserrħu rjushom fuq il-kileb li hemm ma' tliet iġnub tiegħu.

jkun 'il bogħod minn daru. Kenn biex idabbar ftit rasu mix-xemx tikwi, jew jimtedd u jistrieħ kwarta għall-ħin ta' nofsinhar. Kien iservih biex jistkenn minn xi ħalba xita mhux mistennija; biex jerfa' fih xi magħlef żerriegħa; jew biex xi tfal żgħar li jkollu miegħu joqogħdu fih sakemm ilesti. Hemm min kien juża l-gorboġ biex iżomm fih xi żerriegħa tal-patata għall-frisk sakemm jasal żmien iż-żrigħ; jew xi koċċ basal niexef biex jaħżnu għall-frsik u ma jitħassarx. Imma l-gorboġ kellu wkoll il-funzjoni li wieħed seta' jagħmel għassa minnu ma' xi uċuħ li seta' kellu fir-raba'; bħal basal, patata,bħajra, eċċ. Meta s-saqaf tal-gorboġ kien ikun ċatt biżżejjed, ġieli ttella' xi għarix fuqu; u sibt griebeġ li anke kellhom fuqhom dura tal-kaċċa.

Il-gorboġ ta' wara l-Imnajdra, b'daħla tħares lejn l-Ilvant, maqtugħ nofsu fil-blat. L-uniku wieħed li sibt imsaqqaf bil-ħnejjiet, bix-xorok (maħduma u minġura) jdura magħhom. Iħares fuq barriera tal-qawwi, u forsi kien użat mill-ħaddiema u bħala post fejn jerfgħu l-għadda.

Il-gorboġ hu interesanti għax kull wieħed għandu l-individwalita' tiegħu; hu mibni mill-materjal tal-post; u juri kreativita', sengħa, u ħsieb f'binjietu. Fil-ġerarkija tal-bini x'aktarx li jiġi l-aħħar - warajh forsi jiġi l-għarix, magħmul mill-qasab u mill-ixkejjer, u li jservi biss għal ftit ġimgħat biex wieħed jagħmel l-għassa minnu.
Għalkemm l-ebda gorboġ m'hu bħall-ieħor, meta tkun flejt ħafna minnhom tkun tista' tagħżel bejn diversi kategoriji.

a) Il-gorboġ mibni fil-ħajt tas-sejjieħ – id-daħla tiegħu tkun ċatta mal-ħajt, imam ġewwa jkun jiftaħ anke sa tlettax-il pied, hekk li tista' toqgħod mqar familja sħiħa fih. Xi drabi, minn fuqu jkun għaddej ir-raba' wkoll. Dan it-tip ta' gorboġ issibu fejn ir-raba' jkun imtarraġ.

b) Il-gorboġ mekkuk – Dan it-tip ikun mibni f'nofs katina li tifred għalqa minn oħra; u jkun mibni mżaqqa, biex jirbaħ ftit tal-wisa'.

c) Il-gorboġ maqrut – Dan ikun mibni ġo rokna, u jkun għamla ta' trianglu jew nofs qamar, hekk li mid-daħla, l-bidwi jkun jista' jara l-għalqa kollha quddiemu.

d) Il-gorboġ b'dahru mal-ħajt – Dawn il-griebeġ ikollhom tliet naħiet maħruġa 'l barra *in arja* u d-dahar ikun iserraħ jew jagħmel parti mill-ħajt tas-sejjieħ ta' wara.

e) Il-gorboġ ta' nofs l-għalqa – li jkun mibni fin-nofs biex jintlaħaq minn kullimkien u, permezz tat-tawwala, l-bidwi jkun jista jnemmes ma' kull riħ u jara xi jkun qed jiġri ma' l-għalqa kollha.

f) Il-gorboġ ta' żewġ daħliet – Dawn ma tantx tara minnhom. Ikollhom daħla kontra l-oħra, jew maġenb l-oħra.

g) Il-grejbeġ - jew dawk il-griebeġ żgħar u baxxi ħafna li jista' jkun li ma sarux biex jagħtu kenn lill-bniedem, imma lil xi annimal, bħal ngħidu aħna xi kelb, jew għall-ħażna.

Hemm ukoll epoki differenti tal-griebeġ. Hemm dawk antiki ħafna, bit-tisqifa magħmula minn qxur kbir ta' blat mhux maħdum. Hemm dawk inqas antiki, fejn il-qxur inħadmu għamla ta' xorok jew kaptelli, imma l-wiċċ baqa' l-qoxra naturali tal-blat. Imbagħad hemm dawk aktar riċenti, bix-xorok maqtugħa mill-barriera u maħduma għax-xafra bil-mannarett, jew minġura. U hemm dawk moderni u kontemporanji, għax għad hemm ftit każi fejn xi ħadd bena gorboġ b'ġebel u teknika moderna (dawn m'humiex ta' interess kbir għalija). Il-qedem tal-gorboġ joħroġ mit-tisqifa, u mill-kwalita' tal-ġebel li bih ikun mibni.

Biex nagħlaq: jien tal-fehma li meta n-naħa ta' fuq ta' Malta kienu jibnu l-giren, il-bdiewa tan-naħa t'isfel kienu jibnu l-griebeġ; u r-raġuni ewlenija għala ta' fuq bnew mod, u ta' isfel bnew ieħor, kienet il-kwalita tal-materjal għall-bini li kien jeżisti fin-natura. In-naħa ta' fuq hu magħruf għall-blat tal-qawwi, u n-naħa t'isfel hu magħruf għall-ġebla tal-franka. Tan-naħa ta' fuq sabu mezz kif ikillbu l-ġebel u jsaqqfu b'dak il-mod, u n-naħa t'isfel ma kellhomx għalfejn jagħmlu hekk għax sabu l-qxur tal-blat lest, u setgħu jaqtgħu ix-xorok mill-franka (mill-blat tal-qawwi mhux faċli taqta' x-xorok). Għalija, l-girna u l-gorboġ huma żewġ binjiet differenti li żviluppaw matul is-snin skont il-ħtiġijiet tan-nies tal-post u l-materjal li sabu madwarhom fin-natura.

Gorboġ fit-triq 11 minn tal-Gholja taghti ghall-barriera ta' Żuta (Ħad-Dingli). Il-hitan minn barra mmejlin 'il ġewwa. Fih tawwala ma' kull rih, u hu wiehed mill-ftit li ghandhom Is-saqaf ibbattmat.

Gorboġ wara s-Salib ta' l-Gholja, mibni mill-blat qawwi ta' l-inhawi, msaqqaf b'xorok tal-qasba li jserrhu fuq il-kileb. Madwaru jidher li kien hemm attività' qawwija ta' qtugh ta' blat (sinjali ta' raded).

Gorboġ fin-niżla ta' Garibaldi, wara l-kmamar tan-nar ta' Sant'Andrlja. Ghandu tisqifa nteressanti, b'żewġ xorok traversi biex jaghlqu l-irkejjen ta' wara, u xorok ohra jserrhu fuqhom qlshom imrewha. Fih żewġ tawwaliet, wahda minnhom thares fuq l-ghalqa ta' tahtu.

Gorboġ modern (1916) u allura bid-dahla kemmxejn ghola minn ta' l-antfki. Ix-xorok modern! wkoll; dojoq u minġura.

© Karmenu Pace

NIXTIEQ ĦAFNA LI MIN JAF FEJN HEMM XI GORBOĠ JIKKUNTATTJANI BIEX INKUN NISTA' NIEĦU NOTA TIEGHU - Tel. 21885148, 79048885, menu@maltanet.net